

บทที่ 2

แนวความคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในบทนี้จะกล่าวถึงแนวความคิดเกี่ยวกับการจำแนกภูมิภาคการเกษตร การจำแนกประเภทที่ดิน การจำแนกประเภทของการใช้ที่ดิน การจำแนกประเภทเกษตรกรรม ซึ่งเป็นแนวความคิดหลักในการพิจารณาระบบเกษตรกรรมในพื้นที่ ตลอดจนงานวิจัยอื่นๆที่เกี่ยวข้อง ซึ่งการศึกษาจะทำให้เข้าใจถึงระบบ และรูปแบบของพื้นที่นั้นๆได้ดี

2.1 การจำแนกภูมิภาคการเกษตร

เป็นหนึ่งในกลุ่มงานวิจัยทางภูมิศาสตร์เกษตร ซึ่งกิลล์ (Gilg 1985 : 9) แบ่งออกเป็น 5 กลุ่มได้แก่ การศึกษาโครงสร้างของเกษตรกรรม การใช้เวลาทางการเกษตร การศึกษาพฤติกรรมและการตัดสินใจ รวมทั้งทฤษฎีทำเลที่ตั้งทางการเกษตร ด้านการจำแนกภูมิภาคทางการเกษตรนั้น ทาร์แรนท์ (Tarrant 1974 : 112-113) ได้แบ่งงานเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ การจำแนกภูมิภาคตามการจำแนกประเภทของที่ดิน (Land classification) การจำแนกภูมิภาคตามการจำแนกประเภทของการใช้ที่ดิน (Land use Classification) และการจำแนกภูมิภาคตามประเภทเกษตรกรรม (Type of Farming Classification)

2.2 การจำแนกประเภทของที่ดิน

ในการกำหนดภูมิภาค ได้มีการศึกษาคุณภาพของที่ดิน ที่ดินจะถูกจำแนกเป็นภูมิภาคตามคุณสมบัติทางกายภาพ และทางเคมีของดิน สมรรถนะของดิน สภาพภูมิประเทศ ฯลฯ มีการพัฒนาแนวคิดในการจำแนกประเภทของที่ดินหลายๆแบบ เพื่อจุดประสงค์ในการสำรวจศักยภาพของที่ดินในแต่ละบริเวณ ซึ่งนักสำรวจส่วนใหญ่มุ่งหาคำตอบที่ว่า ที่ดินแต่ละแห่งเหมาะสมเพื่อการใช้ประโยชน์ด้านใดมากที่สุด รวมทั้งการเปรียบเทียบสมรรถนะของที่ดินในแต่ละพื้นที่

ผลงานด้านการจำแนกประเภทของที่ดิน เป็นตัวอย่างที่รู้จักกันเป็นอย่างดี คือ งานของ ดัดลีย์ แสตมป์ (Sir Dudley Stamp 1960) ซึ่งเป็นการจำแนกประเภทของที่ดิน โดยวิธีใช้ข้อมูลด้านระบบการผลิตเป็นเกณฑ์การจำแนกประเภทที่ดิน มีเงื่อนไขว่า ภายใต้สภาพเศรษฐกิจและสังคมที่มั่นคง กิจกรรมด้านการเกษตรจะปรับตัวเพื่อให้สามารถใช้ทรัพยากรที่ดินได้ดีที่สุด ฉะนั้นระบบการผลิตที่มีอุปสงค์ (Demand) มากที่สุดจะรวมตัวกันอย่างหนาแน่นในที่ดินที่ดีที่สุด ส่วนในที่ดินที่ไม่สมบูรณ์นัก จะเป็นการผลิตแบบใช้พื้นที่กว้าง (อ้างถึงใน Morgan and Muntun 1978 : 123 – 124)

ในประเทศไทยมีการจำแนกสมรรถนะของดินเพื่อการปลูกข้าว พืชไร่ ไม้ผล ไม้โตเร็ว และทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ถาวร โดยพิจารณาจากคุณสมบัติต่างๆของดิน เช่น ความอุดมสมบูรณ์ การระบายน้ำ ความลึก ประกอบกับความลาดเทของพื้นดิน (เจลิยว แจ้งไพโรและคณะ 2532)

โดยทั่วไปการจำแนกประเภทของที่ดิน มักจะมีการจัดทำแผนที่เพื่อแสดงสมรรถนะที่ดินในบริเวณต่างๆ เพื่อความสะดวกในการนำไปใช้ประโยชน์ โดยเฉพาะการวางแผนงานเกี่ยวกับเกษตรกรรม

2.3 การจำแนกประเภทของการใช้ที่ดิน

นักภูมิศาสตร์ศึกษาลักษณะการใช้ที่ดินทางการเกษตร ด้วยการวิเคราะห์รูปแบบการใช้ที่ดินรวมทั้งปัจจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่ออธิบายถึงปรากฏการณ์ต่างๆ และทำนายรูปแบบของการใช้ที่ดิน อันจะนำไปสู่การแก้ปัญหา และการวางแผนการใช้ที่ดินอย่างมีประสิทธิภาพ (Kariel and Kariel 1972 : 171)

ผลงานที่สำคัญของการจำแนกประเภทการใช้ที่ดินทางการเกษตร ที่ได้รับการยอมรับและมีการกล่าวถึงเป็นอย่างมาก ได้แก่ งานของ เจ ซี วีฟเวอร์ (J. C. Weaver 1954) ซึ่งทำการจำแนกภูมิภาคโดยพิจารณาจาก การปลูกพืชหลายชนิดผสมผสานกัน มีใช้ภูมิภาคของพืชชนิดเดียว เช่น การกำหนดเขตปลูกข้าวโพด (Corn belt) เขตปลูกฝ้าย (Cotton belt) และ เขตปลูกข้าวสาลีในฤดูใบไม้ผลิ (Spring wheat belt) เนื่องจากเชื่อว่าในพื้นที่เกษตรกรรมส่วนใหญ่ไม่ได้ปลูกพืชเพียงอย่างเดียวแต่มีหลายชนิด

2.4 การจำแนกประเภทเกษตรกรรม

การจำแนกภูมิภาคอีกแบบหนึ่ง คือ การจำแนกตามประเภทเกษตรกรรม ซึ่งใช้รูปแบบของการปฏิบัติงานในฟาร์มเป็นพื้นฐานในการจำแนกภูมิภาค เป็นการศึกษาเพื่อแบ่งระบบการเกษตรเป็นประเภทต่างๆ โดยใช้หลักเกณฑ์แตกต่างกัน บุคคลที่จำแนกระบบเกษตรกรรมของโลกไว้อย่างชัดเจน และมีผลงานที่ได้รับการกล่าวขวัญอย่างกว้างขวางคือ เดอร์เวนท์ วิตเทิลซี (Derwent Whittlesey 1936) เขาเสนอความคิดว่า การกำหนดภูมิภาคการเกษตร ควรจะกำหนดจากปรากฏการณ์ทางเกษตรกรรม โดยใช้หลักเกณฑ์ 5 ข้อในการจำแนกประเภทเกษตรกรรมของโลก ได้แก่ (อ้างถึงใน Grigg 1975 : 2 - 3 ; Tarrant 1974 : 129 - 130)

1. การผสมผสานกันระหว่างการเพาะปลูก และการปศุสัตว์
2. ความเข้มของการใช้ที่ดิน

3. วิธีจัดการกับผลผลิต (บริโภค หรือการค้า)
4. วิธีการ และระดับของการใช้เครื่องจักรในฟาร์ม
5. ประเภท และการผสมผสานของสิ่งก่อสร้างกับโครงสร้างอื่นๆที่สัมพันธ์กับเกษตรกรรม

จากเกณฑ์ทั้ง 5 นี้ วิดเทิลซีย์ ได้จำแนกระบบเกษตรกรรมของโลกเป็น 13 ประเภท

คือ

1. การเลี้ยงสัตว์แบบเร่งร้อน
2. การทำไร่ปลูกสัตว์
3. การทำไร่เลื่อนลอย
4. การเพาะปลูกอยู่ติดที่แบบเบื้องต้น
5. การเพาะปลูกแบบยังชีพ ชนิดเพิ่มผลผลิต โดยมีข้าวเจ้าเป็นพืชหลัก
6. การเพาะปลูกแบบยังชีพ ชนิดเพิ่มผลผลิต โดยไม่มีข้าวนาหลุ่ม
7. การเพาะปลูกในไร่ขนาดใหญ่แบบการค้า
8. เกษตรกรรมแบบเมดิเตอร์เรเนียน
9. การทำนาข้าวแบบการค้า
10. การทำฟาร์มปลูกพืช และเลี้ยงสัตว์แบบการค้า
11. การทำฟาร์มปลูกพืช และเลี้ยงสัตว์แบบยังชีพ
12. การทำฟาร์มโคนมแบบการค้า
13. การปลูกพืชสวนแบบชำนาญพิเศษ

ฟินช์ และเทรวาร์ธา (Finch and Trewartha 1944 : 682 – 699) ได้ดัดแปลงระบบเกษตรกรรมของ วิดเทิลซีย์ โดยทำให้ง่ายขึ้นด้วยการจำแนกระบบเกษตรกรรมของโลกเป็น 10 ประเภท คล้ายกับของ วิดเทิลซีย์ แต่ตัดการทำไร่เลื่อนลอยออก รวมการเพาะปลูกแบบยังชีพชนิดเพิ่มผลผลิต โดยมีข้าวเจ้าเป็นพืชหลักกับแบบไม่มีข้าวนาหลุ่ม เป็นเกษตรกรรมแบบยังชีพชนิดเพิ่มผลผลิต รวมการทำฟาร์มปลูกพืช เลี้ยงสัตว์แบบยังชีพกับแบบการค้า เป็นการทำให้ฟาร์มปลูกพืช และเลี้ยงสัตว์ ส่วนการเพาะปลูกอยู่ติดที่แบบเบื้องต้น เปลี่ยนเป็นเกษตรกรรมแบบเบื้องต้น และการปลูกพืชสวนแบบชำนาญพิเศษ เปลี่ยนเป็นการทำสวน และการปลูกผลไม้แบบการค้า ส่วนเกษตรกรรมประเภทอื่นๆยังคงเดิม

ไซมอนส์ (Symons 1970 : 95 – 103) ได้เสนอให้มีการเปลี่ยนแปลงวิธีการจำแนกเกษตรกรรมของโลกของ วิดเทิลซีย์บางข้อ และอธิบายเหตุผลของการเปลี่ยนแปลงได้ดังนี้

1. ให้รวมการทำฟาร์มปลูกพืช และเลี้ยงสัตว์แบบการค้า กับการทำฟาร์มโคนมแบบการค้า เรียก เกษตรแบบผสม เนื่องจากเกษตรกรรมทั้งสองประเภทนี้คล้ายคลึงกัน

2. การเพาะปลูกแบบยังชีพชนิดเพิ่มผลผลิต โดยมีข้าวเจ้าเป็นพืชหลัก และไม่มีข้าวนาลุ่มให้ตัด “แบบยังชีพ” ออกทั้งสองประเภท เพื่อให้ครอบคลุมการเพาะปลูกที่เป็นแบบยังชีพ แต่มีการค้าปะปนอยู่ เนื่องจากระบบดังกล่าวไม่ได้เป็นแบบยังชีพอย่างแท้จริงทั้งหมด

3. ตัดการทำฟาร์มปลูกพืช และสัตว์แบบยังชีพออก เนื่องจากเกษตรกรรมแบบนี้เคยมีใน ยุโรปตะวันออก และสหภาพโซเวียตแต่ล้มเลิกไปเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงมาใช้ระบบนารวม จึงให้เพิ่มเกษตรกรรมแบบ “การทำไร่นารวม” แทน

ส่วนเกรเกอร์ (Gregor 1963) ได้จำแนกระบบเกษตรกรรมของโลกเป็น 10 ประเภท โดย 5 ประเภทแรก เป็นระบบการเกษตรแบบเดี่ยวๆ ได้แก่ การเพาะปลูกโดยใช้รถไถ การทำสวน การทำไร่ขนาดใหญ่ การทำไร่ปศุสัตว์ การเลี้ยงสัตว์แบบเร่ร่อน และอีก 5 ประเภทหลัง เป็นระบบเกษตรกรรมแบบผสมผสานกัน ได้แก่ การเพาะปลูกโดยใช้ไถและการทำไร่ปศุสัตว์ การเพาะปลูกโดยใช้ไถและการเลี้ยงสัตว์แบบเร่ร่อน การเพาะปลูกแบบใช้รถไถและการทำป่าไม้ การเพาะปลูกโดยใช้จอบและการล่าสัตว์ จับปลา เก็บหาอาหาร รวมถึงการเลี้ยงสัตว์แบบเร่ร่อน และการล่าสัตว์ จับปลา เก็บหาอาหาร จะเห็นว่าเป็นการเน้นความแตกต่างระหว่างการเพาะปลูกโดยใช้จอบ และโดยการใช้ไถ ซึ่งเป็นความแตกต่างทางวัฒนธรรมของเกษตรกรอย่างเห็นได้ชัด

ในส่วนของวิธีการจำแนกตามแบบฉบับเกษตรกรรมโลกของ สหภาพภูมิศาสตร์นานาชาติ ได้รับความสนใจนำไปใช้ในภูมิภาคต่างๆ และในระดับพื้นที่ต่างๆ เนื่องจากการที่แนวคิดหลักเกณฑ์ วิธีการ และ เทคนิคของการจำแนกประเภท ได้รับการเพิ่มเติมให้ละเอียดถี่ถ้วนตลอดจนผ่านการทดสอบหลายครั้ง ในหลายทวีปเพื่อให้สามารถใช้ได้โดยทั่วไป และทำให้ทราบลักษณะทางเกษตรกรรมที่แท้จริงของพื้นที่นั้นๆ ได้ โดยตัวแปรที่ใช้ในการวิเคราะห์ จัดแบ่งเป็น 4 กลุ่ม (Kostrowicki 1984 : 6) คือ

1. กลุ่มตัวแปรลักษณะประจำทางสังคม แสดงถึงระบบกรรมสิทธิ์ในที่ดิน รวมถึงขนาดของการประกอบการของฟาร์ม

2. กลุ่มตัวแปรลักษณะประจำด้านการประกอบการ แสดงถึงปัจจัยนำเข้าด้านแรงงานทุน รวมถึงความเข้มของการประกอบการ

3. กลุ่มตัวแปรลักษณะประจำด้านการผลิต แสดงถึงปริมาณการผลิต และวัตถุประสงค์ในการผลิต (เพื่อบริโภค หรือเพื่อขาย) และระดับความชำนาญพิเศษ

4. กลุ่มตัวแปรลักษณะประจำด้านโครงสร้างทางการเกษตร แสดงถึงระบบการใช้ที่ดินในการกสิกรรม รวมถึงสัดส่วนของการผลิตทางเกษตรกรรมประเภทต่างๆ

2.5 การจำแนกภูมิภาคเกษตรกรรมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

สำหรับประเทศไทยได้มีผู้ทำการจำแนกภูมิภาคทางเกษตรกรรม ไว้บ้างแล้ว โดยเป็นการศึกษารายละเอียดของพื้นที่นั้นๆ และจำแนกภูมิภาคด้วยการอาศัยหลักเกณฑ์ทางด้านกายภาพ และเศรษฐกิจเป็นเกณฑ์สำคัญ ทั้งนี้เพื่อมุ่งประโยชน์ในการวางแผนพัฒนาพื้นที่ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ดังเช่น สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (2531 : 304 - 306) จำแนกภูมิภาคเกษตรกรรม ด้วยจุดมุ่งหมายที่จะใช้เป็นเครื่องมือปฏิบัติงานด้านการศึกษา และรวบรวมสถิติการเกษตรรวมทั้งการวางแผนพัฒนาภาคเกษตรกรรม โดยพิจารณาจากตัวแปร คือ ชนิดของพืชเศรษฐกิจที่ปลูก ประสิทธิภาพการผลิต จำนวนวันที่ฝนมีโอกาสจะตก ศักยภาพทางการเกษตรของดิน ที่มาของรายได้ของเกษตรกร และประสิทธิภาพของการบริหารงานในแต่ละเขต ทั้งนี้ได้แบ่งเขตเกษตรเศรษฐกิจของประเทศเป็น 19 เขต เฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบด้วยเขตเกษตรเศรษฐกิจ 5 เขต

แผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 ได้แบ่งพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นภูมิภาคย่อยตามสภาพของปัญหาทางเกษตรกรรม และวางแผนทางการแก้ไขไว้ ดังนี้

1. พื้นที่ที่ประชากรมีรายได้ต่ำมาก ได้แก่ เขตที่มีประชากรต่อพื้นที่ทำกินหนาแน่น มีการอพยพจากบริเวณดังกล่าวเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะ จ. มหาสารคาม จ. กาฬสินธุ์ และ จ. ร้อยเอ็ด พัฒนาด้วยการเร่งโครงการพัฒนาชนบทสมบูรณ์แบบ จัดระบบชลประทานขนาดย่อม และการส่งเสริมอาชีพให้แก่ประชาชนในจังหวัดเหล่านี้ด้วย

2. พื้นที่ที่มีความแห้งแล้งมาก ได้แก่ จ. บุรีรัมย์ จ. ศรีสะเกษ จ. อุบลราชธานี จ. มหาสารคาม จ. สกลนคร จ. หนองคาย ซึ่งจำเป็นจะต้องหาแหล่งน้ำให้พื้นที่นั้น จะต้องทำการขุดลอกคูคลอง หนองน้ำ ที่มีอยู่เดิมเพื่อเป็นกักเก็บน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง และเร่งจัดการฟื้นฟูป่าต้นน้ำลำธาร บริเวณแม่น้ำมูลและแม่น้ำชีตอนบนรวมทั้งบริเวณทิวเขาภูพานด้วย

3. พื้นที่ที่มีปัญหาธรรมชาติพิเศษ โดยเฉพาะบริเวณพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ 5 จังหวัดในภาค ได้แก่ จ. มหาสารคาม จ. ร้อยเอ็ด จ. สุรินทร์ จ. ศรีสะเกษ และ จ. ยโสธร จะมีโครงการพัฒนาสมบูรณ์ แบบในพื้นที่ โดยเน้นการพัฒนาทั้งในสาขาการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตร ปรับปรุงแหล่งน้ำ และจัดระบบชุมชนในเขตพื้นที่นั้นด้วย

โฆสิต บันเปี่ยมวัชรกุล (2524 : 7) ได้ใช้หลักเกณฑ์เกี่ยวกับความเป็นอยู่ รายได้ การพึ่งพาฝน และลักษณะการประกอบการด้านการเกษตรกรรม แบ่งเขตเกษตรกรรมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็น 3 เขตคือ

1. เขตเกษตรก้าวหน้าสูง ส่วนใหญ่อยู่ในเขตชลประทาน และเขตที่ให้ผลตอบแทนสูงกว่าการผลิตข้าว ได้แก่ อาณาบริเวณพืชไร่ ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ที่เคยเป็นป่าไม้ และเกษตรกรบุกเบิกเข้าจับจองเพื่อทำการเกษตร โดยเฉพาะการปลูกมันสำปะหลัง พื้นที่ในเขตนี้ให้ผลผลิตสูงมาก เช่น อำเภอปากช่อง จ.นครราชสีมา หรือ อ.กันทรลักษ์ จ.ศรีสะเกษ เป็นต้น

2. เขตเกษตรก้าวหน้าปานกลาง รายได้ของเกษตรกรในเขตนี้อยู่ในระดับพ้นจากความยากจนไปแล้ว แต่ไม่สูงเท่าเขตแรก และไม่ได้อยู่ในเขตชลประทาน ครัวเรือนมีการปลูกข้าวไว้บริโภค มีอาชีพเสริมด้วยการปลูกพืชไร่ ในที่นาหลังฤดูฝนโดยอาศัยความชื้นที่ยังหลงเหลืออยู่ในดิน อย่างไรก็ตามการเกษตรในเขตนี้ยังมีลักษณะที่เสี่ยงภัยในการประกอบการสูงกว่าเขตชลประทาน เนื่องจากต้องพึ่งพาธรรมชาติเพียงอย่างเดียว เช่น จ.ชัยภูมิ จ.สกลนคร เป็นต้น

3. เขตเกษตรล้าหลังหรือเขตเกษตรยากจน มีการทำนาหรือปลูกพืชครั้งเดียวในช่วงฤดูฝน ลักษณะที่เห็นเด่นชัดมีอัตราการผลิตน้ำฝนสูงมาก กว่าร้อยละ 80 ได้แก่ จ.ศรีสะเกษ จ.ยโสธร จ.อุบลราชธานี จ.มหาสารคาม จ.กาฬสินธุ์ จ.ขอนแก่น และบางส่วนของ จ.นครพนม จ.สกลนคร จ.สุรินทร์ จ.นครราชสีมา ทางออกที่สำคัญของประชาชนในเขตคือการดำรงชีพแบบทำมาหากินไปวันๆ พอหน้าแล้งจะอพยพไปทำงานในกรุงเทพมหานคร เป็นต้น

ทิพย์วรรณ ประยงค์รัตน์ (2536 : 66 - 67) ได้ศึกษาและวิเคราะห์รูปแบบเกษตรกรรมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือตามแบบฉบับเกษตรกรรมโลก รวมทั้งจำแนกพื้นที่และจัดทำแผนที่ภาค ตามประเภทของเกษตรกรรม โดยมีสมมุติฐานว่า " การประกอบกิจกรรมทางการเกษตร มีความแตกต่างทางพื้นที่ และสามารถจำแนกประเภทได้ตามลักษณะของกิจกรรม " ซึ่งผลการศึกษาพบว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีลักษณะและการกระจายทางพื้นที่ของตัวแปรเกษตรกรรมแตกต่างกัน กล่าวคือ มีความแตกต่างระหว่างบริเวณที่ราบและพื้นที่ใกล้เขตภูเขาในทางตอนกลาง ตะวันตกและตอนใต้ของภาค เขตที่ราบส่วนใหญ่มีขนาดการประกอบการที่เล็กกว่า ใช้แรงงานสัตว์ มีความหนาแน่นของสัตว์เลี้ยง ความชำนาญพิเศษ สัดส่วนของพื้นที่ปลูกอาหาร สูงกว่าพื้นที่ใกล้ที่สูง แต่ใช้เครื่องจักรกลเกษตร มีสัดส่วนของพื้นที่ปลูกไม้ยืนต้น - กึ่งยืนต้น และพื้นที่ทุ่งหญ้า ต่ำกว่าพื้นที่ใกล้เขตที่สูง

ความแตกต่างระหว่างจังหวัดขนาดใหญ่เป็นพิเศษ และ จังหวัดขนาดทั่วไปส่วนใหญ่พบว่าจังหวัดขนาดใหญ่ใช้ปุ๋ยเคมี มีผลผลิตต่อแรงงาน สัดส่วนของผลผลิตแบบการค้า สูงกว่าจังหวัดทั่วไป แต่การใช้แรงงานจากคนและสัตว์มักจะต่ำกว่าจังหวัดทั่ว ๆ ไป

2.6 งานวิจัยด้านการวิเคราะห์รูปแบบความแตกต่างทางพื้นที่

งานวิจัยเกี่ยวกับความแตกต่างทางพื้นที่ที่ปรากฏในปัจจุบัน ส่วนใหญ่เป็นงานวิจัยที่ใช้วิธีวิเคราะห์ องค์ประกอบหลัก (Principal component analysis งานวิจัยที่น่าสนใจได้แก่

คานท์ (Kant 1975 : 35 –56) ศึกษารูปแบบทางพื้นที่ และโครงสร้างของภาคต่างๆ ในประเทศไทยโดยใช้ดัชนีการพัฒนา ได้แก่ ตัวแปรด้านการใช้ที่ดินและสิ่งแวดล้อม ด้านแรงงานในอุตสาหกรรม ด้านการศึกษา ด้านสาธารณูปการในเมือง สาธารณูปการในชนบท ด้านประชากร จากการวิเคราะห์ตัวประกอบจำแนกความแตกต่างได้เป็น 4 ด้านคือ

1. ด้านแรงงาน ปรากฏว่ามีแรงงานอุตสาหกรรมและการค้ากระจุกตัวอยู่ในกรุงเทพมหานครและพื้นที่ชายฝั่งของพื้นที่ราบภาคกลาง ส่วนแรงงานเกษตรพบมากในจังหวัดต่างๆ ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งหมด กลุ่มจังหวัดในเขตที่ราบภาคกลางตอนในและจังหวัดต่างๆ ในภาคเหนือ

2. ด้านสาธารณูปการในเมือง จังหวัดที่มีสาธารณูปการในเมืองหนาแน่น คือ กรุงเทพมหานครและจังหวัดใกล้เคียง ได้แก่ จ.ปทุมธานี จ.ฉะเชิงเทรา จ.อยุธยา จ.สมุทรสาคร และ จ.สมุทรสงคราม ส่วนจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือมีสาธารณูปการในเขตเมืองปานกลางและในภาคใต้ จังหวัดที่ติดต่อกับมาเลเซียจะมีสาธารณูปการหนาแน่นกว่าอีก 8 จังหวัดที่เหลือของภาค

3. ด้านการใช้ที่ดิน จังหวัดในภาคกลาง มีการใช้ที่ดินส่วนใหญ่ ในการปลูกข้าว ส่วนจังหวัดในภาคเหนือ ภาคตะวันตก และบางจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือยังมีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่า

4. ด้านการปลูกไม้ยืนต้นเป็นพืชเศรษฐกิจและการทำเหมืองแร่ พบว่ายังมีความสำคัญน้อยในเกือบทุกจังหวัดของทุกภาค ยกเว้นภาคใต้และภาคตะวันออก มีการปลูกยางพารา และสวนผลไม้ อย่างไรก็ตามจังหวัดที่มีลักษณะเด่นในด้านนี้กลับมีปัญหาคาการพัฒนา สาธารณูปการในเมือง ซึ่งเป็นปัญหาที่รัฐบาลต้องแก้ไข

ฮอลล์ (Hall 1984 : 48 – 62) ศึกษาความไม่เท่าเทียมกันของการอยู่ดีกินดี ระหว่างภาคต่างๆ ในประเทศคอซตาริกา โดยใช้ตัวแปร 31 ตัวแปรที่แสดงถึงความเป็นอยู่ที่ดี ทางเศรษฐกิจสังคม เมื่อวิเคราะห์ตัวประกอบแล้วสามารถจำแนกความไม่เท่าเทียมกันออกได้เป็น 2 ด้านคือ ด้านฐานะเศรษฐกิจและด้านความเป็นอยู่ทางสังคม ผลการวิเคราะห์แบ่งเขตทางพื้นที่ตามสภาพฐานะทางเศรษฐกิจและความเป็นอยู่ทางสังคมออกได้เป็น 4 เขตคือ

1. เขตที่มีฐานะเศรษฐกิจสูง - ความเป็นอยู่ทางสังคมปานกลางถึงสูง ได้แก่ เมืองซานโฮเซ ซึ่งเป็นเมืองหลวงและเมืองใกล้เคียงโดยรอบ

2. เขตที่มีฐานะเศรษฐกิจต่ำ - ความเป็นอยู่ทางสังคมปานกลางถึงสูง ได้แก่ พื้นที่ส่วนใหญ่ในภาคกลางและภาคตะวันตกของประเทศ ซึ่งเป็นเขตชนบทและเมืองศูนย์กลางของภาค

3. เขตที่มีฐานะเศรษฐกิจปานกลาง - ความเป็นอยู่ทางสังคมต่ำ ได้แก่ ภาคใต้ของชายฝั่งมหาสมุทรแปซิฟิก และชายฝั่งทะเลแคริบเบียนซึ่งเป็นเขตชนบทและเขตเกษตรกรรมของประเทศ

4. เขตที่มีฐานะเศรษฐกิจต่ำ - ความเป็นอยู่ทางสังคมต่ำ ได้แก่ ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศ พื้นส่วนใหญ่ใช้เลี้ยงสัตว์ และเพาะปลูกแบบยังชีพ

สุดา กวางวโรภาส (2525 : 43 - 45) ศึกษาเพื่อจำแนกกลุ่มจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยใช้ตัวแปรด้านเศรษฐกิจ สังคม ประชากร การเกษตร และสาธาณูปโภคเป็นเกณฑ์วัด จากการศึกษาพบว่า การเข้าถึงพื้นที่และความอุดมสมบูรณ์ของดินเป็นปัจจัยสำคัญ ทำให้สามารถจำแนกกลุ่มจังหวัดออกได้เป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่มพื้นที่เด่นๆ มี 4 จังหวัดคือ จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดขอนแก่น จังหวัดอุดรธานี และจังหวัดอุบลราชธานี ส่วนกลุ่มพื้นที่ด้อยมี 12 จังหวัดคือ นครพนม สุรินทร์ สกลนคร บุรีรัมย์ หนองคาย ร้อยเอ็ด มหาสารคาม ชัยภูมิ ศรีสะเกษ กาฬสินธุ์ และยโสธร กลุ่มพื้นที่เด่น จะเป็นเมืองหลักของภาคตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 - 4 ส่วนกลุ่มพื้นที่ด้อยจะเป็นกลุ่มที่ไม่ได้รับความสนใจในการพัฒนาเท่าที่ควร